

**XALQARO TAJRIBA ASOSIDA O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MOLIVAVIY
NAZORAT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH (YEVROPA MAMLAKATLARI
TAJRIBALARI ASOSIDA)**

Botirov Zarif Majitovich

O‘zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18830854>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yevropa mamlakatlarida shakllangan zamonaviy moliyaviy nazorat tizimining institutsional va funksional modeli chuqur tahlil qilinadi. Xususan, davlat ichki moliyaviy nazorati (Public Internal Financial Control – PIFC) konsepsiyasining mazmun-mohiyati, uning asosiy elementlari – menejerlik javobgarligi, ichki audit va markaziy uyg‘unlashtiruvchi tuzilma faoliyati yoritiladi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida tashqi audit institutlarining mustaqilligi, samaradorlik auditi (performance audit) amaliyoti, riskga asoslangan nazorat mexanizmlarining qo‘llanilishi hamda raqamli monitoring tizimlarining joriy etilishi natijalari tahlil etiladi.

Maqolada, shuningdek, davlat moliyaviy nazoratining ochiqlik va hisobdorlik tamoyillariga asoslangan holda shakllanishi, byudjet intizomini mustahkamlash, korrupsiya xavflarini kamaytirish va fiskal barqarorlikni ta’minlashdagi o‘rni ilmiy asosda ochib beriladi.

Yevropa tajribasida komplayens nazorati, ichki nazorat tizimining uch pog‘onali modeli (first line – operatsion nazorat, second line – risk va komplayens nazorati, third line – ichki audit) hamda raqamli platformalar orqali real vaqt rejimida monitoring olib borish mexanizmlari keng qo‘llanilayotgani ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: moliyaviy nazorat, davlat auditi, PIFC (Public Internal Financial Control), ichki audit, tashqi audit, riskga asoslangan yondashuv, komplayens nazorati, raqamli monitoring, fiskal shaffoflik, byudjet intizomi, Hisob palatasi, g‘aznachilik tizimi, samaradorlik auditi (performance audit), institutsional mustaqillik, Yevropa tajribasi.

**IMPROVING THE FINANCIAL CONTROL SYSTEM IN THE REPUBLIC OF
UZBEKISTAN BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE (BASED ON THE
EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES)**

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the institutional and functional model of the modern financial control system formed in European countries. In particular, the essence of the concept of public internal financial control (PIFC), its main elements - managerial responsibility, internal audit and the activities of the central coordinating structure are highlighted. The independence of external audit institutions, performance audit practice, the use of risk-based control mechanisms and the results of the introduction of digital monitoring systems in the European Union countries are analyzed.

The article also scientifically reveals the role of public financial control in strengthening budget discipline, reducing corruption risks and ensuring fiscal stability, based on the principles of openness and accountability. In the European experience, it is shown that compliance control, a three-tier model of the internal control system (first line - operational control, second line - risk and compliance control, third line - internal audit) and mechanisms for real-time monitoring through digital platforms are widely used.

Keywords: *financial control, state audit, PIFC (Public Internal Financial Control), internal audit, external audit, risk-based approach, compliance control, digital monitoring, fiscal transparency, budget discipline, Chamber of Accounts, treasury system, performance audit, institutional independence, European experience.*

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida davlat moliyaviy boshqaruvi tizimining samaradorligi mamlakatning makroiqtisodiy barqarorligi, investitsion jozibadorligi va ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Davlat byudjeti mablag'larining maqsadli, tejamkor va natijador sarflanishi ustidan samarali nazoratni ta'minlash esa moliyaviy nazorat tizimining institutsional mustahkamligi va zamonaviy boshqaruv tamoyillariga mosligiga bevosita bog'liqdir.

Globalashuv jarayonlari, xalqaro moliyaviy integratsiya va davlat xarajatlarining ortib borishi sharoitida moliyaviy nazorat tizimi faqatgina qonunbuzarliklarni aniqlovchi mexanizm emas, balki fiskal intizomni mustahkamlovchi, korrupsion xavflarni kamaytiruvchi va davlat boshqaruvi samaradorligini oshiruvchi strategik instrument sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, rivojlangan Yevropa mamlakatlarida shakllangan davlat moliyaviy nazorati tizimi – xususan PIFC modeli, mustaqil tashqi audit institutlari, riskga asoslangan audit va raqamli monitoring mexanizmlari – ilg'or tajriba sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Yevropa mamlakatlarida moliyaviy nazorat tizimi ochiqlik, hisobdorlik va samaradorlik tamoyillariga asoslanadi. Davlat ichki moliyaviy nazorati (PIFC) konsepsiyasi menejerlik javobgarligi, ichki audit mustaqilligi va markaziy metodologik uyg'unlashtirishni o'z ichiga oladi.

Tashqi audit organlari esa parlament oldida hisobdor bo'lib, davlat xarajatlarining qonuniyligi bilan bir qatorda ularning iqtisodiy samaradorligini ham baholaydi. Raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi esa real vaqt rejimida monitoring olib borish, risklarni prognoz qilish va nazorat jarayonini avtomatlashtirish imkonini bermoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda davlat moliyaviy nazorati tizimini takomillashtirish, byudjet jarayonida shaffoflikni ta'minlash va xalqaro standartlarga integratsiyalash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat auditini rivojlantirish, ichki audit institutlarini shakllantirish, g'aznachilik tizimini raqamlashtirish va byudjet jarayonini ochiqlashtirish yo'nalishlarida muhim natijalarga erishildi. Shu bilan birga, riskga asoslangan yondashuvni to'liq joriy etish, ichki audit mustaqilligini kuchaytirish va samaradorlik auditini kengaytirish kabi masalalar dolzarb bo'lib qolmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi – Yevropa mamlakatlari tajribasi asosida davlat moliyaviy nazorat tizimining zamonaviy modelini tahlil qilish hamda O'zbekiston Respublikasida ushbu tizimni institutsional, normativ-huquqiy va texnologik jihatdan takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Tadqiqot natijalari milliy moliyaviy boshqaruv tizimini yanada modernizatsiya qilish va fiskal barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi: Davlat moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish masalasi xalqaro va milliy ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Mazkur bo'limda mavzu doirasida muhim nazariy va amaliy manbalar asosida tahliliy sharh beriladi.

Birinchidan, INTOSAI tomonidan ishlab chiqilgan ISSAI (International Standards of Supreme Audit Institutions) standartlari davlat tashqi auditing metodologik asosini belgilaydi.

Ushbu standartlarda mustaqillik, xolislik, professional kompetensiya va shaffoflik tamoyillari ustuvor hisoblanadi. ISSAI 100 va ISSAI 300 hujjatlarida moliyaviy, muvofiqlik va samaradorlik auditing asosiy prinsiplari yoritilgan bo'lib, ular Yevropa mamlakatlarida keng qo'llaniladi.

Ikkinchidan, European Commission tomonidan ishlab chiqilgan Public Internal Financial Control (PIFC) konsepsiyasi davlat ichki moliyaviy nazoratining zamonaviy modelini taklif etadi.

Ushbu model menejerlik javobgarligi, ichki audit va markaziy uyg'unlashtiruvchi organ faoliyatini integratsiyalashgan holda ko'rib chiqadi. Adabiyotlarda PIFC modeli davlat boshqaruvida natijadorlik va hisobdorlikni oshirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi.

Uchinchidan, OECDning "Public Governance Reviews" hamda "Budgeting and Public Expenditures" yo'nalishidagi tadqiqotlarida fiskal shaffoflik va riskga asoslangan nazorat mexanizmlarining ahamiyati yoritilgan. OECD ekspertlari davlat moliyaviy nazorati tizimini samarali boshqaruvning asosiy institutsional elementi sifatida baholaydi.

To'rtinchidan, World Bank tomonidan e'lon qilingan PEFA (Public Expenditure and Financial Accountability) baholash tizimi davlat moliyaviy boshqaruvining sifat ko'rsatkichlarini aniqlashga qaratilgan. PEFA metodologiyasi byudjet intizomi, ichki nazorat samaradorligi va audit tizimi mustahkamligini kompleks baholash imkonini beradi.

Beshinchidan, International Monetary Fund (IMF) tomonidan ishlab chiqilgan Fiscal Transparency Code fiskal ochiqlik va hisobdorlikni oshirishga qaratilgan me'yoriy hujjatdir.

Ushbu kodeks davlat moliyaviy axborotining ishonchliligi va ommaviyligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Oldinchidan, Bundesrechnungshof faoliyati bo'yicha ilmiy tadqiqotlar Germaniyada tashqi auditning yuqori mustaqilligi va parlament oldida hisobdorlik tamoyiliga asoslanganini ko'rsatadi.

Adabiyotlarda ushbu model samaradorlik auditini rivojlantirishda ilg'or tajriba sifatida baholanadi.

Yettinchidan, Cour des comptes tajribasini o'rgangan tadqiqotlarda Fransiyada davlat xarajatlari ustidan nazorat sud-huquqiy elementlar bilan uyg'unlashgani qayd etiladi. Bu model nazorat natijalarining huquqiy ta'sir kuchini oshiradi.

Sakkizinchidan, O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi faoliyatiga oid milliy ilmiy ishlarda davlat auditini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoni, samaradorlik auditing joriy etilishi va institutsional islohotlar tahlil qilingan.

To'qqizinchidan, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan ichki audit va g'aznachilik tizimi bo'yicha metodik qo'llanmalar davlat ichki moliyaviy nazoratining normativ-huquqiy asosini mustahkamlashga qaratilgan.

O'ninchidan, mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan chop etilgan ilmiy maqolalarda O'zbekistonda moliyaviy nazorat tizimini raqamlashtirish, riskga asoslangan yondashuvni joriy etish va komplayens nazoratini kuchaytirish istiqbollari keng muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqotlarda Yevropa tajribasini milliy sharoitga moslashtirish zarurligi ilmiy asosda ta'kidlanadi.

Ko'rib chiqilgan adabiyotlar davlat moliyaviy nazorati tizimini takomillashtirishda institutsional mustaqillik, xalqaro standartlarga moslik, riskga asoslangan yondashuv va raqamli

transformatsiya muhim omil ekanini ko'rsatadi. Shu bois, Yevropa tajribasini O'zbekiston sharoitida tizimli ravishda joriy etish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb vazifa hisoblanadi.

Metodologiya: Mazkur maqolada Yevropa mamlakatlari tajribasi asosida O'zbekiston Respublikasida moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish masalasi kompleks ilmiy-metodologik yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasi institutsional iqtisodiyot nazariyasi, davlat moliyaviy boshqaruvi konsepsiyasi hamda riskga asoslangan nazorat tamoyillariga tayanadi.

Ushbu yondashuv moliyaviy nazoratni alohida nazorat mexanizmi sifatida emas, balki davlat boshqaruvi tizimining uzviy tarkibiy elementi sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

Tadqiqotda, avvalo, qiyosiy (komparativ) tahlil usuli qo'llanildi. Yevropa mamlakatlarida shakllangan davlat ichki moliyaviy nazorati modeli (PIFC), tashqi audit institutlari faoliyati hamda riskga asoslangan audit mexanizmlari O'zbekiston amaliyoti bilan solishtirildi. Bu yondashuv orqali institutsional o'xshashlik va farqlar aniqlanib, milliy tizimni takomillashtirish uchun moslashtirilgan model ishlab chiqildi. Qiyosiy tahlil jarayonida Yevropa Ittifoqi davlatlarining normativ-huquqiy hujjatlari, oliy audit institutlari faoliyati hamda xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari o'rganildi.

Ikkinchi muhim metod – tizimli (sistemali) tahlil usuli hisoblanadi. Moliyaviy nazorat tizimi o'zaro bog'liq institutlar majmui sifatida baholandi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va O'zbekiston Respublikasi G'aznachiligi faoliyati yagona moliyaviy nazorat mexanizmi doirasida o'rganildi. Tizimli yondashuv nazoratning ichki va tashqi bo'g'inlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash hamda funksional takrorlanish yoki vakolatlar chegarasidagi noaniqliklarni tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida institutsional tahlil usuli ham qo'llanildi. Bu usul davlat moliyaviy nazorati tizimining huquqiy bazasi, tashkiliy tuzilmasi va boshqaruv mexanizmlarini o'rganishga qaratildi. Yevropa mamlakatlarida qo'llanilayotgan Public Internal Financial Control (PIFC) modeli hamda xalqaro audit standartlari asosida O'zbekiston amaliyotining moslik darajasi baholandi. Shuningdek, nazorat organlarining mustaqilligi, hisobdorligi va professional kompetensiyasi ilmiy mezonlar asosida tahlil qilindi.

Statistik va analitik tahlil metodlari ham tadqiqotning muhim qismi bo'ldi. Davlat byudjeti ijrosi, aniqlangan moliyaviy qonunbuzarliklar hajmi, audit natijalari samaradorligi hamda ichki nazorat ko'rsatkichlari bo'yicha ma'lumotlar umumlashtirildi. Mazkur ma'lumotlar asosida moliyaviy nazorat tizimining amaldagi samaradorligi baholanib, takomillashtirish ehtiyojlari aniqlashtirildi.

Bundan tashqari, riskga asoslangan yondashuv metodologiyasi qo'llanildi. Ushbu yondashuv nazorat resurslarini yuqori xavfga ega bo'lgan yo'nalishlarga yo'naltirish, ehtimoliy moliyaviy xatarlarni prognoz qilish va profilaktik nazorat mexanizmlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Tadqiqotda risklarni aniqlash, baholash va ustuvorlashtirish bosqichlari konseptual model asosida ishlab chiqildi.

Metodologiya yanada bir muhim jihati – normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilishdir.

O'zbekiston Respublikasining davlat moliyaviy nazoratiga oid qonunlari, hukumat qarorlari va idoraviy me'yoriy hujjatlari o'rganildi hamda ularning xalqaro standartlarga mosligi baholandi. Bu esa taklif etilayotgan islohotlarning huquqiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yevropa mamlakatlari tajribasi asosida davlat moliyaviy nazorat tizimini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy nazorat modeli uch asosiy ustunga tayangan holda shakllangan: institutsional mustaqillik, riskga asoslangan yondashuv va raqamli integratsiya. Ushbu elementlarning uyg'unlashuvi moliyaviy intizomni mustahkamlash, byudjet mablag'laridan samarali foydalanish hamda korrupsion xavflarni kamaytirishda muhim natijalar bermoqda.

Birinchi navbatda, Yevropa mamlakatlarida tashqi audit institutlarining mustaqilligi yuqori darajada ta'minlangan. Masalan, Bundesrechnungshof parlamentga hisobot beradi va ijro hokimiyatidan mustaqil faoliyat yuritadi. Shu kabi, Cour des comptes davlat xarajatlarining qonuniyligi va samaradorligini baholashda keng vakolatlarga ega. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mustaqillik darajasi yuqori bo'lgan davlatlarda audit xulosalarining amaliy ta'siri kuchliroq bo'ladi va tavsiyalarining ijro darajasi 80–90 foizgacha yetadi. Bu esa moliyaviy intizomni mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi.

Ikkinchi muhim jihat – davlat ichki moliyaviy nazorati (PIFC) modelining samaradorligi.

European Commission tomonidan ilgari surilgan ushbu model menejerlik javobgarligi va ichki audit tizimini kuchaytirish orqali profilaktik nazoratni rivojlantirishni nazarda tutadi.

Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, ichki audit tizimi to'liq shakllangan davlatlarda moliyaviy qonunbuzarliklar hajmi sezilarli darajada kamayadi va nazorat ko'proq oldini olish funksiyasiga yo'naltiriladi.

Uchinchi jihat – riskga asoslangan audit tizimi. An'anaviy tekshiruv uslubidan farqli ravishda, riskga asoslangan yondashuv resurslarni yuqori xavfli yo'nalishlarga qaratadi. OECD va Jahon banki baholashlariga ko'ra, riskga asoslangan audit joriy etilgan davlatlarda audit samaradorligi o'rtacha 25–30 foizga oshgan. Bu esa ortiqcha tekshiruvlarni kamaytirib, nazorat organlarining vaqt va moliyaviy resurslarini tejash imkonini beradi.

To'rtinchi muhim natija – raqamli monitoring tizimlarining joriy etilishi bilan bog'liq.

Masalan, Estoniada davlat xarajatlari va byudjet ijrosi to'liq elektron platforma orqali nazorat qilinadi. Real vaqt rejimidagi monitoring tizimi korrupsion risklarni kamaytirib, davlat xarajatlarining shaffofligini oshirgan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamlashtirish jarayoni davlat moliyaviy nazoratining operativligini oshirib, audit jarayonini tezlashtiradi.

O'zbekiston Respublikasida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda davlat moliyaviy nazorati tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilgan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi tomonidan samaradorlik auditini joriy etish boshlangan, ichki audit tizimlari bosqichma-bosqich shakllantirilmoqda hamda g'aznachilik jarayonlari raqamlashtirilmoqda. Biroq, ichki audit mustaqilligini to'liq ta'minlash, riskga asoslangan metodologiyani keng joriy etish va audit natijalarining ijrosini kuchaytirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Avvalo, Yevropa mamlakatlari tajribasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, OECD ma'lumotlariga ko'ra, rivojlangan Yevropa davlatlarida davlat xarajatlari YAIMga nisbatan o'rtacha 45–52 foizni tashkil etadi. Bunday yuqori xarajat ulushi samarali moliyaviy nazorat tizimini talab qiladi. Masalan, Germaniyada tashqi audit tavsiyalarining ijro darajasi 85–90 foiz atrofida bo'lib, bu nazorat natijalarining amaliy ta'siri yuqoriligini ko'rsatadi.

Fransiyada esa samaradorlik auditlari ulushi umumiy audit tekshiruvlarining qariyb 40 foizini tashkil etadi, bu esa nazoratning faqat qonuniylik emas, balki natijadorlikni ham qamrab olayotganini bildiradi.

Riskga asoslangan yondashuv joriy etilgan davlatlarda audit samaradorligi sezilarli darajada oshgani kuzatiladi. OECD tadqiqotlariga ko'ra, riskga asoslangan audit tizimiga o'tgan mamlakatlarda tekshiruvlar soni 20–30 foizga qisqargan bo'lsa-da, aniqlangan moliyaviy kamchiliklar hajmi oshgan. Bu esa nazorat resurslarining to'g'ri yo'naltirilganini anglatadi.

Raqamli monitoring tizimi joriy etilgan Estoniyada davlat xizmatlarining 95 foizdan ortig'i elektron shaklga o'tkazilgan bo'lib, bu byudjet ijrosi ustidan real vaqt rejimida nazorat olib borish imkonini yaratgan.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda davlat moliyaviy nazorati samaradorligini oshirish bo'yicha ijobiy dinamik ko'rsatkichlar kuzatilmoqda. So'nggi ma'lumotlarga ko'ra, konsolidatsiyalashgan davlat byudjeti xarajatlari YAIMga nisbatan o'rtacha 32–35 foiz atrofida shakllanmoqda. Bu ko'rsatkich fiskal yuklama va nazorat tizimi samaradorligi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zarurligini ko'rsatadi.

Hisob palatasi tomonidan o'tkazilgan auditlar natijasida aniqlangan moliyaviy kamchiliklar hajmi yiliga bir necha trillion so'mni tashkil etmoqda. Biroq, so'nggi yillarda aniqlangan mablag'larni byudjetga qaytarish darajasi oshib, 70–80 foizga yetgani kuzatilmoqda. Bu audit natijalarining ijro mexanizmi mustahkamlanayotganini bildiradi. Shuningdek, ichki audit xizmatlari joriy etilgan byudjet tashkilotlari soni ortib bormoqda, natijada ichki nazorat qamrovi kengaymoqda.

Raqamlashtirish jarayoni ham muhim statistik natijalarni ko'rsatmoqda. G'aznachilik operatsiyalarining asosiy qismi elektron tizim orqali amalga oshirilmoqda, davlat xaridlarining 90 foizdan ortig'i elektron platformalarda o'tkazilmoqda. Bu esa shaffoflikni oshirib, korrupsion xavflarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Elektron davlat xaridlari tizimining joriy etilishi natijasida byudjet mablag'larini tejash darajasi ayrim yillarda 8–10 foizgacha yetgani qayd etilgan.

Xalqaro reyting ko'rsatkichlari ham moliyaviy nazorat tizimining rivojlanish darajasini aks ettiradi. Masalan, O'zbekistonning Ochiq byudjet indeksi (Open Budget Index) bo'yicha ko'rsatkichi so'nggi yillarda yaxshilanib bormoqda, bu fiskal shaffoflikni oshirish borasidagi islohotlarning natijasidir. Biroq, Yevropa Ittifoqi davlatlarida mazkur indeks o'rtacha 70–80 ball atrofida bo'lsa, O'zbekistonda bu ko'rsatkich hali ham rivojlanish bosqichida ekanini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Yevropa mamlakatlari tajribasi va O'zbekiston amaliyotini qiyosiy tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish jarayoni faqat normativ-huquqiy islohotlar bilan cheklanib qolmasligi lozim. Bu jarayon institutsional mustaqillik, professional salohiyat, axborot texnologiyalari va boshqaruv madaniyatining uyg'un rivojlanishini talab etadi.

Muhokama jarayonida aniqlangan asosiy masalalardan biri – nazorat organlarining funksional mustaqilligi va hisobdorligi o'rtasidagi muvozanatdir. Yevropa tajribasida tashqi audit institutlari parlamentga hisobot berishi orqali ijro hokimiyatidan mustaqil faoliyat yuritadi.

O'zbekiston sharoitida esa tashqi audit tizimini yanada mustahkamlash, audit xulosalarining ijrosini monitoring qilish mexanizmini kuchaytirish muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

Mustaqillikning yuqori darajasi audit natijalarining obyektivligi va ta'sirchanligini oshiradi.

Ikkinchi muhim muhokama yo'nalishi – davlat ichki moliyaviy nazorati (PIFC) modelini joriy etish istiqbollari bilan bog'liq. Yevropa mamlakatlarida menejerlik javobgarligi tamoyili asosida har bir byudjet tashkiloti rahbari moliyaviy intizom uchun shaxsan javobgar hisoblanadi.

O'zbekiston amaliyotida ichki audit tizimi bosqichma-bosqich joriy etilayotgan bo'lsa-da, ularning funksional mustaqilligini kuchaytirish va riskga asoslangan audit metodologiyasini keng qo'llash zarurati mavjud. Ichki auditni profilaktik nazorat vositasiga aylantirish moliyaviy qonunbuzarliklarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Uchinchi masala – raqamli transformatsiya jarayonining moliyaviy nazorat samaradorligiga ta'siridir. Elektron byudjet va g'aznachilik tizimlarining joriy etilishi nazoratning tezkorligini oshiradi. Biroq, axborot tizimlari o'rtasidagi integratsiya darajasi yetarli bo'lmasa, nazoratning to'liq samarasi ta'minlanmaydi. Shu bois, yagona integratsiyalashgan moliyaviy monitoring platformasini yaratish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

To'rtinchi muhokama jihati – riskga asoslangan yondashuvni keng joriy etish bilan bog'liq.

An'anaviy tekshiruv uslubidan farqli ravishda, riskga asoslangan audit moliyaviy nazorat resurslarini eng muhim va xavfli sohalarga yo'naltirish imkonini beradi. O'zbekiston sharoitida bu yondashuvni amaliyotga to'liq tatbiq etish audit samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, muhokama jarayonida davlat moliyaviy nazorati tizimida kadrlar malakasi va professional tayyorgarlik masalasi ham alohida e'tibor talab etishi qayd etildi. Xalqaro standartlar asosida auditorlarni tayyorlash, ularning malakasini muntazam oshirib borish va zamonaviy audit texnologiyalarini o'zlashtirish zarur.

Umuman olganda, Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, moliyaviy nazorat tizimi faqat tekshiruv va jazolash mexanizmi emas, balki strategik boshqaruv instrumentidir. O'zbekiston Respublikasida ushbu yondashuvni chuqurlashtirish, ichki va tashqi nazorat institutlari o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda raqamli transformatsiyani jadallashtirish davlat moliyaviy boshqaruvi sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Shu bois, moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish jarayoni kompleks va uzluksiz islohotlarni talab etadi.

XULOSA

Yevropa mamlakatlari tajribasi asosida davlat moliyaviy nazorat tizimini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy nazorat modeli institutsional mustaqillik, riskga asoslangan yondashuv, samaradorlik auditi va raqamli monitoring mexanizmlarining uyg'unlashuvi asosida shakllanadi.

Ushbu omillar moliyaviy intizomni mustahkamlash, byudjet mablag'laridan maqsadli va natijador foydalanishni ta'minlash hamda fiskal shaffoflikni oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Yevropa Ittifoqida qo'llanilayotgan Public Internal Financial Control (PIFC) modeli menejerlik javobgarligi va ichki audit tizimining kuchaytirilishi orqali profilaktik nazoratni rivojlantiradi. Tashqi audit institutlarining parlamentga hisobdorligi va institutsional mustaqilligi esa audit xulosalarining amaliy ta'sirini oshiradi. Riskga asoslangan yondashuv nazorat resurslarini ustuvor yo'nalishlarga yo'naltirish imkonini beradi, raqamli monitoring esa real vaqt rejimida shaffoflik va tezkorlikni ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda davlat moliyaviy nazorat tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha muhim qadamlar tashlandi. Hisob palatasi faoliyatining takomillashuvi, ichki audit institutlarining joriy etilishi, g'aznachilik jarayonlarining raqamlashtirilishi hamda byudjet jarayonida ochiqlikni oshirishga qaratilgan islohotlar ijobiy natijalar bermoqda. Biroq, ichki audit mustaqilligini yanada kuchaytirish, riskga asoslangan audit metodologiyasini keng joriy etish, samaradorlik auditlari ulushini oshirish va axborot tizimlarini to'liq integratsiyalash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Umuman olganda, Yevropa tajribasi O'zbekiston uchun samarali institutsional model sifatida xizmat qilishi mumkin. Milliy sharoitni inobatga olgan holda PIFC modelini bosqichma-bosqich joriy etish, tashqi audit organining mustaqilligini mustahkamlash, raqamli nazorat platformalarini kengaytirish va professional kadrlar salohiyatini oshirish davlat moliyaviy boshqaruvi tizimini yangi sifat bosqichiga olib chiqadi.

Shu tariqa, moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish fiskal barqarorlikni mustahkamlash, byudjet mablag'laridan samarali foydalanish va davlat boshqaruvida shaffoflikni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
3. "Davlat auditi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–60-son Farmoni "Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". – Toshkent, 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5992-son Farmoni "Davlat moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". – Toshkent, 2020.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat ichki moliyaviy nazoratini rivojlantirish to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2021.
7. O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi. Yillik hisobot (so'nggi nashr). – Toshkent, 2023.
8. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Davlat byudjeti ijrosi to'g'risida axborot byulleteni. – Toshkent, 2023.
9. O'zbekiston Respublikasi G'aznachiligi faoliyati bo'yicha metodik qo'llanma. – Toshkent, 2022.
10. Rasulov A. Davlat moliyaviy nazorati nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
11. Xolmatov Sh. Davlat auditi va moliyaviy nazorat tizimi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
12. Karimov B. Byudjet tizimi va fiskal siyosat asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
13. Abdullayev Q. Ichki audit va komplayens nazorati asoslari. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2022.
14. Saidov M. O'zbekistonda davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish yo'llari. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
15. Tursunov D. Raqamli iqtisodiyot sharoitida davlat moliyasini boshqarish. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.

16. Yusupov N. Riskga asoslangan audit metodologiyasi. – Toshkent: Moliya, 2020.
17. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi materiallari: Byudjet va iqtisodiy islohotlar masalalari bo‘yicha eshituvlar to‘plami. – Toshkent, 2022.
18. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. Davlat moliyaviy nazorati va auditga oid maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2023.